

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОДЕСЬКА
ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»**

Кафедра психології

**КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ НАУКИ І
ПРАКТИКИ У КОНТЕКСТІ ЛЮДИНОЦЕНТРИСТСЬКОГО
ВИМІРУ В ЦИФРОВУ ЕРУ**

Колективна монографія

За загальною редакцією
Цільмак О. М.

Одеса
Видавець Букаєв Вадим Вікторович
2026

УДК 159.9:004:316.6

K64

DOI: <https://doi.org/10.32837/11300.32832>

Затверджено до друку Вченою радою
Національного університету «Одеська юридична академія»
Протокол №8 від 23 квітня 2026 року

Авторський колектив:

Афонін Д. С., Бернадіна Г. П., Будяченко О. М., Гурін Р. С.,
Джежик О. В., Дубрянська Н. О., Корнута Л. М., Лісовенко А. Ф.,
Рєпнова Т. П., Самара О. Є., Мотов А. Ю., Татьянчиков А. О.,
Ташматов В. А., Цільмак О. М., Шмаленко Ю. І.

Рецензенти:

Лефтеров В. О. – доктор психологічних наук, професор,
професор кафедри педагогіки та психології Міжнародного
гуманітарного університету;

Шрагіна Л. І. – доктор психологічних наук, доцент, доцент
кафедри мовної та психолого-педагогічної підготовки факультету
економіки та управління підприємництвом Одеського національного
економічного університету

Пасько О. М. – доктор юридичних наук, доцент, професор
кафедри психології та педагогіки Одеського державного університету
внутрішніх справ.

Концептуальні засади психологічної науки і практики у
K64 контексті людиноцентристського виміру в цифрову еру : колективна
моногр. / Афонін Д. С., Бернадіна Г. П., Будяченко О. М. та ін.; за
заг. ред. Цільмак О. М. Одеса : Видавець Букаєв Вадим Вікторович,
2026. 399 с. URL: <https://hdl.handle.net/11300/32832> ;
<https://doi.org/10.32837/11300.32832>

ISBN 978-617-7790-73-9

Колективну монографію присвячено сучасним теоретико-методологічним і
прикладним підходам до розвитку психологічної науки та практики в умовах
цифрової трансформації суспільства. У виданні розглянуто актуальні проблеми
розвитку особистості, формування ідентичності, ціннісно-смыслові сфери,
психологічної безпеки та психічного здоров'я крізь призму людиноцентристського
підходу.

Монографія адресована науковцям, викладачам, здобувачам вищої освіти,
практичним психологам, фахівцям освітньої та соціальної сфер, а також усім, хто
зацікавлений у розвитку сучасної психології в умовах цифрової ери.

ЗМІСТ

Вступне слово (<i>Ківалов С. В.</i>).....	5
РОЗДІЛ І. ПСИХОЛОГІЧНЕ РЕГУЛЮВАННЯ, МЕДІАЦІЯ ТА ПРОФЕСІЙНІ КОМПЕТЕНТНОСТІ В ЦИФРОВУ ЕРУ	7
1.1.Зміст складових цифрової компетентності психолога (<i>Цільмак О. М., Шмаленко Ю. І.</i>).....	7
1.2. Медіація на публічній службі: сучасний стан та перспективи запровадження (<i>Корнута Л. М., Шмаленко Ю. І.</i>).....	41
РОЗДІЛ ІІ. РОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ, ІДЕНТИЧНІСТЬ І ПСИХОЛОГІЧНІ РЕСУРСИ В ЦИФРОВУ ЕРУ	76
2.1. Розвиток самооцінки жінок як психологічна передумова професійного зростання в умовах цифрової трансформації (<i>Бернадіна Г. П., Дзежжик О. В.</i>).....	76
2.2. Розвиток емоційної зрілості майбутніх фахівців у цифрову епоху (<i>Гурін Р. С.</i>).....	108
2.3. Ідентичність особистості в цифрову еру: когнітивно-поведінкова терапія осіб, котрі мають психологічні проблеми в сфері цифрової ідентичності (<i>Лісовенко А. Ф.</i>).....	137
РОЗДІЛ ІІІ. ЦІННІСНО-СМИСЛОВІ ОРІЄНТАЦІЇ ТА СОЦІАЛІЗАЦІЯ В УМОВАХ ЦИФРОВОГО СУСПІЛЬСТВА.....	170
3.1. Індивідуальні і соціальні цінності як джерело сенсів та їх дослідження в умовах цифрового суспільства (<i>Рєпнова Т. П.</i>)	170
3.2. Ціннісні орієнтації здобувачів вищої освіти в умовах кіберсоціалізації (<i>Татьянчиков А. О.</i>).....	201
РОЗДІЛ ІV. МЕТОДОЛОГІЯ, ЛЮДИНОЦЕНТРИЗМ І ПСИХОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА В ЦИФРОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ.....	240

4.1. OSINT у системі STEM-освіти: психолого-педагогічні аспекти формування критичного мислення та наукової компетентності (<i>Афонін Д. С.</i>).....	240
4.2. Людиноцентристський підхід при дослідженні психологічних особливостей підлітків, схильних до протиправної поведінки в умовах цифрової ери (<i>Будяченко О. М.</i>).....	271
РОЗДІЛ V. ПСИХОЛОГІЧНЕ БЛАГОПОЛУЧЧЯ ТА ПСИХОСОЦІАЛЬНА ДОПОМОГА В ЦИФРОВОМУ ПРОСТОРІ.....	302
5.1. Психологічна реабілітація осіб із залежністю від кіберпростору: феноменологія, мішені терапії та протоколи втручання (<i>Самара О. Є., Мотов А. Ю.</i>)	302
5.2. Психологічні чинники та напрями профілактики алкогольної залежності у молоді в цифровому інформаційному просторі (<i>Дубрянська Н. О., Джежик О. В.</i>).....	335
5.3. Особливості застосування логотерапії у вирішенні сімейних конфліктів у цифрову еру (<i>Ташматов В. А.</i>).....	367

30. Fisher M., Goddu M. K., Keil F. C. Searching for explanations: How the Internet inflates estimates of internal knowledge. *Journal of Experimental Psychology: General*. 2015. Vol. 144, No. 3. P. 674–687, (DOI: <https://doi.org/10.1037/xge0000070>), URL: <https://www.apa.org/pubs/journals/releases/xge-0000070.pdf> (дата звернення 10.09.2025)
31. Hassan N. A., Hijazi R. *Open Source Intelligence Methods and Tools: A Practical Guide to Online Intelligence*. New York : Apress, 2018. P. 10. URL: <https://content.e-bookshelf.de/media/reading/L-11293072-01e9ad742f.pdf> (дата звернення 10.09.2025)
32. Hiltz S., Turoff M. *The Network Nation: Human Communication Via Computer*, 1978 URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000031904> (дата звернення 10.09.2025)
33. Meredith D. *The OSINT Handbook: A practical guide to gathering and analyzing online information*. 1st ed. Birmingham: Packt Publishing, 2024. 223 p. ISBN 978-1-83763-827-7.
34. Nadutenko M., Prykhodniuk V., Shyrokov V., Stryzhak O. *Ontology-Driven Lexicographic Systems*. In: Arai K. (eds) *Advances in Information and Communication. FICC 2022. Lecture Notes in Networks and Systems*, 2022. vol 438.pp. 204-215. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-030-98012-2_16(дата звернення 10.09.2025)
35. NATO Open Source Intelligence Handbook. – Brussels : NATO Headquarters, 2001. – 105 p. URL: https://web.archive.org/web/20201107103435/http://www.oss.net/dynamaster/file_archive/030201/ca5fb66734f540fbb4f8f6ef759b258c/NATO%20OSINT%20Handbook%20v1.2%20-%20Jan%202002.pdf (дата звернення 10.09.2025)
36. *OSINT Investigations: We know what you did that summer* / J. Martin [et al.] ; ed. J. Martin [et al.]. 1st ed. [S. l.] : Information Warfare Center, 2022. 228 p. (Cyber Secrets ; 8). ISBN 979-8-7869-2319-4.

DOI: <https://doi.org/10.32837/11300.32850>

Будяченко О. М.
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри психології
НУ «Одеська юридична академія»,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6506-1918>

4.2. Людиноцентристський підхід при дослідженні психологічних особливостей підлітків, схильних до протиправної поведінки в умовах цифрової ери

Стаття присвячена аналізу психологічних особливостей підлітків, схильних до протиправної поведінки, крізь призму людиноцентристського підходу в умовах цифрової ери. Сучасна цифровізація не лише відкриває нові

можливості для комунікації, освіти та самореалізації, але й створює додаткові ризики, пов'язані зі зміною системи цінностей, ідентичності та соціальних взаємодій. Підлітки, як найбільш уразлива група, особливо чутливі до впливів віртуального середовища, яке трансформує умови формування психологічного комфорту, ускладнює процеси самопрезентації та посилює явища соціального порівняння, інформаційного перевантаження й дефіциту психологічної безпеки.

Метою дослідження є виявлення способів трансформації психологічної науки та практики для підтримки гармонійного розвитку особистості підлітка в цифровому середовищі та створення методичних підходів, що поєднують технологічні інновації з базовими людськими цінностями.

Методологічну основу становить міждисциплінарний синтез сучасної психології, кіберпсихології, соціології та філософії антропоцентризму. Використано аналітичний та оглядовий методи, що дали змогу інтегрувати попередні наукові напрацювання з актуальними тенденціями цифрової трансформації та соціальних змін.

Отримані результати свідчать, що ефективна реалізація людиноцентристського підходу у вихованні та психологічному супроводі підлітків у цифрову добу має базуватися на кількох ключових напрямках: розвиток цифрової психологічної грамотності; впровадження превентивних заходів для збереження психічного здоров'я; формування етичних принципів функціонування онлайн-платформ; стимулювання критичного мислення й відповідального використання технологій; адаптація психологічних інтервенцій до нових форматів цифрової комунікації. Особливу увагу приділено індивідуалізації підходів, розвитку особистісної креативності та підтримці автентичності підлітків у віртуалізованому суспільстві.

Зроблено висновок, що формування моделі цифрового балансу має спиратися передусім на потреби людини, а не на технологічні інтереси. Подальші дослідження мають бути спрямовані на вивчення процесів адаптації особистості до гібридного світу, розробку інноваційних методів психологічного консультування та створення гнучких моделей соціальної підтримки, здатних ефективно діяти в умовах цифрової революції.

Ключові слова: психологічна наука, людиноцентризм, цифрова ера, психічне здоров'я, самопрезентація, соціальні мережі, кіберпсихологія, психологічна практика, протиправна поведінка, підлітки.

Цифрова епоха кардинально змінює способи сприйняття реальності, комунікації та соціальної взаємодії, що безпосередньо впливає на психологічний розвиток підлітків. Сучасні технології стають невід'ємною частиною їхнього життя, трансформуючи уявлення про самореалізацію, особистісну ідентичність та міжособистісні стосунки.

Предмет дослідження охоплює вивчення онлайн-поведінки підлітків, які перебувають у групі ризику щодо протиправної діяльності, а також формування цифрових платформ на основі психологічних моделей, орієнтованих на людиноцентричність. Це

дозволяє встановлювати етичні принципи використання технологій, спрямовані на формування безпечних цифрових середовищ, розвиток конструктивного діалогу у віртуальних спільнотах і профілактику деструктивних моделей поведінки. Такий підхід забезпечує створення інклюзивних освітніх, соціальних та громадських просторів, які відповідають потребам молоді та сприяють її гармонійному розвитку.

В умовах розвитку Web 3.0, що передбачає поширення віртуальної (VR) та доповненої реальності (AR), а також активне застосування штучного інтелекту (ШІ), кіберпсихологія набуває особливого значення як наука, що задає соціально-психологічні орієнтири. Йдеться про необхідність уникнення негативних впливів надмірно інтенсивних медіа, критичне ставлення до вибіркового інформаційного тиску та недопущення дегуманізації користувачів через невдало спроектовані інтерфейси.

Разом із цим, технології не слід розглядати виключно як джерело загроз. У межах людиноцентристського підходу акцент робиться на розвитку їхнього конструктивного потенціалу – формуванні критичного мислення, цифрової етики, відповідальної онлайн-поведінки та здатності підлітків до безпечної інтеграції в цифрове суспільство.

Обсяг досліджень у цій галузі обмежений швидкістю змін цифрового світу, що ускладнює узагальнення та робить деякі теоретичні моделі придатними лише для певних ситуацій. Тим не менш, саме поведінкові конструкти, які визначає кіберпсихологія, є найбільш універсальними, а отже, вони також є найбільш адаптивними, оскільки вони відображають незмінні закономірності впливу технологій на людей, і водночас їх можна використовувати для визначення ефективності впровадження нових рішень навіть за умов швидких змін на цифрових ринках.

Критичним елементом є дослідження взаємодії людини з комп'ютером (HCI), яке підкреслює, як користувачі задовольняють свої потреби в цифровому світі. Якщо кіберпсихологія займається еволюцією поведінки людей завдяки впровадженню технологій, то HCI вимірює якість інтерфейсів, їхню здатність створювати хороший досвід та заохочувати цільове використання – навчання, спілкування, роботу чи купівлю товарів.

Позитивна взаємодія є основою базових та зрозумілих інтерфейсів, які забезпечують значний зворотний зв'язок, сприяють розвитку компетентності користувачів та заохочують їх до активного використання цифрових ресурсів. Проте, насправді існує багато випадків протилежного стану, коли функції продуктів перевантажені, структура незрозуміла, продукт працює неправильно, веб-сайти чи

мобільні додатки працюють повільно, що провокує стрес, когнітивне перевантаження та недовіру до цифрових технологій.

Отже, цифрова епоха визначає проблему встановлення концептуальних основ для психологічної науки та практики, які б навчали як розробників, так і користувачів напрямку людиноцентричного виміру: забезпечення психічного благополуччя, надання емоційної грамотності та побудова цифрового середовища, сумісного з людським потенціалом, а не антагоністичного до нього. Отже, ці зміни мають великий вплив на психологічну науку та практику, які повинні переглянути свої концептуальні основи, щоб відповідати на виклики антропоцентричного виміру, де дослідницькою та професійною діяльністю є індивід з його особливими потребами, цінностями та можливостями розвитку. Поряд з цим існує суперечність між швидкістю технологічного прогресу та готовністю психології надавати методологічні, теоретичні та практичні інструменти, необхідні для збереження цілісності особистості, психологічного здоров'я та гармонійного співіснування з цифровим середовищем. Останнє саме зумовлює актуальність дослідження концептуальних основ психологічної науки та практики в антропоцентричному вимірі цифрової ери.

Асинхронні комунікаційні простори соціальних платформ значно змінили динаміку того, як люди себе презентують, зосереджуючись на ретельно підібраних елементах, як зображальних, так і текстових – фотографіях, публікаціях, коротких біографіях. Такий тип користувача здатний створити образ, який є родзинкою того, що він справді хоче передати, та мінімізувати аспекти, які не такі вже й хороші.

Таким чином, змінюється процес «сильних сторін» через стратегічне просування замість автентичного самопізнання, що може навіть призвести до створення спотвореного уявлення про власну ідентичність. На процес соціалізації та розвитку молоді значною мірою вплинув той факт, що вона є активним користувачем соціальних мереж. Присутність на таких платформах дуже добре поєднується з комунікацією та розвиває навички навчання, поширює творчість і навіть відкриває нові освітні горизонти. Тим не менш, доступ є «відкритим», оскільки він також подвоєно небезпеки, з якими можуть зіткнутися підлітки та молодь, такі як сексуальна експлуатація, кібербулінг та цифрове самоушкодження. Одним із методів боротьби з цими проблемами є використання радикальних та футуристичних технологій. Наприклад, впровадження моделей виявлення ризиків на основі штучного інтелекту (ШІ) стало розглядатися як рішення проблеми онлайн-ризиків. Такі системи не лише забезпечують раннє виявлення потенційних ризикованих сценаріїв, але й допомагають у розвитку безпеки серед молоді під час

користування Інтернетом. Однак їх перетворення із соціальних та психологічних потреб у конкретні технологічні продукти все ще залишається величезною проблемою. Це призведе до реалізації цифрових прав, особливо для найбільш вразливих категорій молоді, які не мають достатньої системи безпеки та ресурсів підтримки. Саме в цьому сенсі була створена нова галузь інформатики під назвою Людиноцентричне машинне навчання (HCLM). Головна мета полягає в тому, щоб поєднати людську інтуїцію з алгоритмічними методами, щоб створювати більш доцільні, ситуативні та соціально сумісні рішення.

Під час дослідження сучасних моделей машинного навчання для виявлення ризиків серед молоді є багато обмежень, зокрема:

1. Більшість моделей спираються на загальнодоступні набори даних. Ці набори даних не відображають те, як молоді люди використовують мову, і вони не відповідають реальним соціальним контекстам.

2. Коли дані анотуються, зазвичай не враховується точка зору дітей щодо того, що вони вважають ризикованим.

3. Сучасні системи майже не торкаються соціальних та психологічних аспектів ризикованої поведінки, отже, вони не можуть швидко усунути випадки віктимізації.

Тому людиноцентричні методи виявлення небезпеки в реальному часі є надзвичайно необхідними. Ці методи можуть вчасно надати молодим людям необхідну підтримку, ресурси для психотерапії та профілактичні втручання, спрямовані на зменшення небезпек.

Зазвичай зовнішня підтримка, яка тут розуміється як лайки, коментарі та підписки, перетворюється на один з елементів зміцнення еґо та змінює роль соціальних мереж з простору для діалогу на інструмент для самореклами. Отже, це стає фактором, що поширює норми постійного соціального порівняння, що, у свою чергу, підвищує ризики розвитку почуття відносної депривації, тривоги та низької самооцінки. Спостереження за «відшліфованими» образами інших може, з одного боку, заохочувати саморозвиток; однак, з іншого боку, це робить різницю між ідеалізованою віртуальною реальністю та власною реальністю більш яскравою, що, у свою чергу, спричиняє емоційні зрушення, можливі перепади настрою, відсторонення від онлайн-просторин або надмірну залежність від них.

Одним із негативних аспектів інтенсивного використання таких платформ може бути асоціація з поширенням смартфонів у нарцисичних та прагнучих уваги персонажів, а у дітей – з утвердженням переконання, що їхня цінність ґрунтується на визнанні іншими, а не на внутрішніх цінностях. Це процес, який робить людей схильними до маніпулятивних та макіавеллістських моделей

поведінки, які з плином часу можуть поширитися на реальні соціальні стосунки.

Одним із способів обмеження спадної спіралі впливу є застосування етичних принципів в управлінні платформою, щоб обмежити використання алгоритмів, які експлуатують користувачів, надаючи їм нескінченне використання для отримання прибутку від реклами. Тут роль кіберпсихології є життєво важливою, оскільки вона надає моделі мотивації та вразливостей користувачів, які допомагають у формулюванні політики та регуляторних заходів. Це передбачає використання часових обмежень за замовчуванням, встановлення здорових рамок соціальної взаємодії та уникнення використання механізмів гейміфікації, які викликають залежність у користувачів. Тоді людина зможе гармонійно розвиватися в цифровому світі, а ймовірність психологічних розладів та антисоціальної поведінки буде мінімізована.

Формування особистості громадянина, здатного не лише відбудувати країну після перемоги, а й активно інтегрувати її в європейський та світовий простір, є одним із найважливіших завдань, що стоять перед українським суспільством та державою. Це дуже складний та тривалий процес, оскільки йдеться про розвиток молоді та підлітків як покоління, що виросло в країні, що боролася за свою свободу та демократію.

Українська психологічна наука та практика відіграють особливо важливу роль у цьому контексті, оскільки через війну, цифрові трансформації та соціально-економічні виклики вони стикаються з необхідністю вирішення численних нових проблем. Перш за все, це дослідження закономірностей розвитку особистості в кризовій ситуації, створення методів психокорекції та запобігання виникненню деструктивних проявів, просування людиноцентричних моделей виховання та соціалізації. У цьому плані підліток розглядається як особистість, яка переживає складні вікові зміни та одночасно зобов'язана адаптуватися до нового соціального розвитку, що залежить не лише від умов війни, а й від цифрового середовища.

Грунтовне дослідження ціннісних орієнтацій, мотиваційних настанов та поведінкових стратегій сучасних підлітків розкриває можливості для пошуку інноваційних засобів подолання негативних тенденцій у дорослому віці (Є. В. Бачило, О. І. Кононенко, А. Є. Лічко, О. А. Свириденко, А. М. Троньова, Є. В. Філіппова та ін.). Водночас, концепції розвитку особистості українських вчених – Л. Ф. Бурлачук, В. П. Казьміренко, О. В. Киричук, С. Д. Максименк, Т. М. Титаренко – обґрунтовують цілісний підхід до особистості, враховуючи внутрішні та зовнішні соціокультурні виклики.

У вітчизняній науці проблема періоду статевого дозрівання висвітлена досить широко (О. Ю. Булгакова, О. А. Донченко,

В. І. Іллічук, В. О. Шатенко, Т. М. Титаренко, І. А. Фурман та ін.). Традиційно цей час вважається найскладнішим у розвитку людської свідомості в результаті поєднання фізіологічних змін, інтенсивних психосоціальних трансформацій та кризових моментів у становленні ідентичності. У сучасному світі цифровізація стала додатковим фактором, що створює нову структуру взаємин і, отже, призводить як до величезного спектру можливостей розвитку, так і до небезпечних психологічних станів для підлітків.

Деякі з актуальних тенденцій в українській підлітковій психології, що вже виявилися, полягають у концепціях життєвих цілей (І. А. Підлас), відповідальності як механізму самосвідомості (М. В. Савчин, Ю. А. Алексєєва), суб'єктивного благополуччя (Е. Л. Носенко), поведінкових стратегій (І. О. Кочарян), професійної орієнтації (О. В. Зозуля, С. В. Маковєєва), онтогенетичної динаміки розвитку (О. П. Патинок). Йдучи в ногу з цифровою епоєю, ці концепції сьогодні потребують свого осмислення, оскільки значна частина соціалізації та формування ідентичності відбувається у віртуальному просторі. Підлітковий вік, хоча й пов'язаний з небезпеками – від відхилень до протиправної поведінки – є, тим не менш, етапом, на якому критично залежить розвиток соціально зрілої, психологічно стабільної особистості. Це момент переходу від дитинства до дорослого віку, де функція, яку вона виконує, полягає не лише в фізіологічному, а й у соціальному дозріванні. Як стверджував Е. Еріксон, чотирма найважливішими плодами цього періоду мають бути чотири кардинальні чесноти, тоді як Л. С. Виготський вказував на розбіжності між статевим та соціальним розвитком у цей час, що часто призводить до кризових явищ.

У рамках антропоцентричної парадигми, яка суттєво впливає на хід та застосування психологічної науки в цифрову епоху, центральне місце займає створення умов для гармонійного розвитку підлітків. Тут йдеться не лише про розробку сучасних психодіагностичних інструментів та методів корекції, але й про використання цифрових технологій у психологічній практиці. Психологія повинна обов'язково виховувати особистість, здатну до саморегуляції, критичного мислення, стійкості до маніпуляцій з інформацією та активної участі у відбудові суспільства, що базується на гуманістичних та європейських цінностях.

Аналіз наукових джерел, що зосереджені на питанні протиправної поведінки неповнолітніх, свідчить про те, що дослідники зосереджують свою увагу переважно на таких моментах: особистість та типові риси підліткового віку; роль зовнішнього соціального середовища, зокрема мікросоціуму; індивідуальні стратегії подолання життєвих труднощів; ситуативна обумовленість асоціальних та протиправних дій.

Причини злочинності неповнолітніх, як підкреслюється в науковій літературі, повинні систематизуватися дослідниками, враховуючи як об'єктивні, так і суб'єктивні фактори. Зазвичай об'єктивні фактори відображають соціальні процеси в державі та суспільстві, тоді як суб'єктивні фактори пов'язані з індивідуально-психологічними особливостями особистості, її світоглядом та механізмами формування девіантної поведінки [1, с.15].

Об'єктивні причини охоплюють явища маргіналізації, що виникають внаслідок конфлікту підлітка з оточенням, звідси послаблення сімейних зв'язків між батьками та дітьми [2, с. 100]. Криза ідентичності також є важливим фактором, який міг бути спричинений неправильним вихованням або відчуттям своєї відмінності від інших. Ознаками цього є наполягання на свободі та незалежності від дорослих, прагнення стати частиною «вуличних» груп та експериментувати з новими, часто ризикованими формами поведінки, що, здавалося б, є спільними характеристиками підлітків. Перебуваючи в такому середовищі, неповнолітні знайомляться один з одним і здатні адаптуватися по-різному, одним із таких способів можуть бути незаконні дії.

Міграційні процеси, які порушують стабільні культурні, соціальні та національні зв'язки, також серйозно шкодять розвитку особистості. Домашнє насильство можна назвати найстрашнішим та найнегативним фактором. Статистика показує, що майже два мільйони дітей щороку зазнають жорстокого поводження, і що значна частина з них тікає, позбавляє себе життя або гине через насильство [3, с.7]. Окрім цього, існують об'єктивні причини, такі як низька якість життя, поширення алкоголізму та наркоманії серед пригнобленого населення та соціальна нездоровість. У такій ситуації підлітки можуть стати злочинцями з необхідності або ж послідовниками аморальної поведінки дорослих, чия поведінка вже зіпсувалася.

Суб'єктивні фактори підліткової злочинності включають різні особистісні характеристики підлітків. У цей період зростання спостерігається підвищена емоційна чутливість, енергійність та імпульсивність, а також неврівноваженість та сильна залежність від впливу референтної групи. Якщо припустити, що асоціальна група є колом найважливішого спілкування, підліток, формуючи свою самооцінку та світогляд, без особливих труднощів сприйматиме антисоціальні цінності [4, с. 45].

Суспільство має різні структури, такі як школа, які не тільки запобігають виникненню відхилень, але й можуть бути джерелом відхилень. Проблеми в освітній сфері, погана поведінка або дезадаптація часто стають основою для відторгнення шкільної спільноти. Вчені зазначають, що саме в період навчання в школі під

впливом соціальних інститутів закріплюються зміни в особистості підлітків [5, с. 98]. Поряд з цим, функція освітнього середовища пояснюється як одного з місць соціальної взаємодії, де, окрім освітніх аспектів, важлива присутність психологічного, культурного та навіть комунікативного [6, с. 7; 7, с. 282]. Існування психологічно безпечної атмосфери в школі разом з можливістю довірчого спілкування та підтримки є ключовою умовою запобігання відхиленням [8, с.45].

Окрім школи, дуже важлива також сім'я. Сімейні конфлікти, педагогічна недбалість, жорстокість або байдужість батьків є причинами відчуження підлітка та його подальшого втягування у злочинні угруповання. До речі, слід сказати, що, за розрахунками, у таких умовах для формування стійкої злочинної поведінки достатньо в середньому близько двох років.

Внутрішні схильності підлітка – заздрість, гедонізм, прагнення до переваги, помсти або демонстративний егоцентризм [9, с. 112] – є предметом ще одного важливого джерела мотивації правопорушень підлітка. Ці неповнолітні характеризуються ігноруванням правових норм та нездатністю передбачити наслідки своїх дій. Поряд із цим впливає масова культура та ЗМІ: кіно, телевізійні програми та соціальні мережі є засобами, за допомогою яких молоді нав'язуються стереотипи протиправної поведінки, а отже, популяризується агресія та зневага до соціальних норм. Отже, протиправна поведінка дітей є результатом взаємодії різних факторів. Перший момент такої поведінки є не лише відображенням соціально-економічних та культурних трансформацій, а й особистісних криз, які посилюються в підлітковому віці.

Протиправна поведінка підлітків у молодіжній спільноті сучасного суспільства перетворюється на складне питання: вона може бути як постійною та системною, так і випадковою, конформною та залежною від навколишньої ситуації та впливу зовнішнього середовища чи групи. Г. Д. Золотова [10, с. 44] наголошує, що явища як легального, так і незаконного мають відносний характер, вони ґрунтуються на критеріях, специфічних для історичного часу, соціокультурного середовища та соціальних норм. Цифровізація, яка суттєво впливає на соціальні відносини та систему цінностей, є тим фактором, який у сучасності ще більше порушує питання екологічних факторів у формуванні не лише асоціальної, а й конструктивної поведінки підлітків.

Слід враховувати той факт, що інтегровані в цифровий світ, підлітки мають у своєму розпорядженні широкий спектр моделей поведінки, які можуть не лише допомогти їм розвинути свої гуманістичні цінності, але й підштовхнути їх до девіантної поведінки. Отже, незаконну поведінку можна розглядати як взаємодію між

системними та соціальними особливостями середовища, характеристиками цифрового простору та психологічними особливостями особистості.

О. І. Бондарчук [11, с. 202], Н.Ю. Максимова [12, с. 301] та інші українські вчені стверджували, що протиправна поведінка не лише означає відхилення від соціальних норм, а й виявляє невідповідність очікуванням суспільства. В антропоцентричному аспекті це можна розглядати як кризу ідентичності та нездатність підлітка до повноцінної самоактуалізації соціально прийнятними способами. Саме тому психологічна наука повинна вивчати не лише поведінкові явища, а й внутрішні процеси дезадаптації, що призводять до відчуження, конфлікту та втрати ціннісних орієнтацій.

Згідно з теорією А. Є. Лічко [13, с. 321], схильність до протиправної поведінки має три основні характеристики:

- схильність до дезадаптації, тобто поведінка людини, що характеризується труднощами адаптації до нового соціального середовища та сприйняття власної ідентичності;
- сукупність проявів – основна ознака проявів, коли норма порушується в різних сферах життя;
- стабільність проявів, що описує наявність тривалих деструктивних моделей поведінки.

У цифрову епоху ці моменти слід розвивати далі: слід також враховувати, що першою ознакою буде цифрова дезадаптація, яка, серед іншого, може стосуватися агресії в онлайн-середовищі, такої як кібербулінг, надмірна залежність від соціальних мереж та онлайн-ігор, що ускладнює вашу реальну соціалізацію.

Українські вчені (О. І. Бондарчук [11, с. 70], Н. Ю. Максимова [12, с. 320], І. Г. Шамриленко [14, с. 112], Н. Є. Шахова [15, с. 335] та ін.) описують протиправну поведінку як явище, що знаходиться між нормальним та патологічним і знаходиться в зоні ризику.

У цих рамках доречно розглянути різні способи її концептуалізації:

Соціальна перспектива розглядає поведінку, яка загрожує середовищу, як найнебезпечнішу та оцінює поведінку лише на основі зовнішніх форм діяння.

Психологічна перспектива розглядає внутрішні фактори та враховує деструктивні процеси в характері людини.

Психіатрична перспектива розглядає ці моделі поведінки як фактори, що сприяють виникненню розладів, навіть коли їхній клінічний характер ще не очевидний.

Етнокультурний підхід зосереджується на особливостях традицій та стандартів різних культурних спільнот.

Сьогодні більш ніж необхідно включити до цих традиційних підходів цифрово-культурний підхід, який характеризує протиправну

поведінку з точки зору впливу віртуального середовища, оскільки це нове середовище диктує різні способи взаємодії та ціннісні орієнтації. Відповідно, місія психологічної науки та практики полягає в розробці нових профілактичних та терапевтичних стратегій боротьби з девіаціями у підлітків, які інтегруватимуть цифрову грамотність, розвиток критичного мислення та формування моделей особистісного зростання, орієнтованих на людину.

Віковий підхід розглядає протиправні дії як відображення вікових особливостей розвитку особистості. Невікова поведінка, що суперечить завданням онтогенезу, може бути фактором, що призводить до формування стійких відхилень. Крім того, до традиційних ризиків у цифрову епоху додаються нові ризики, такі як ранній доступ до інформації та віртуальні форми соціалізації, які часто передують психологічній готовності підлітка до їх адекватного сприйняття.

Гендерний підхід твердо переконаний, що основними причинами протиправної поведінки у сфері гендерних та статевих ролей є відхилення від встановлених ролей або, навпаки, їх перебільшений прояв (гіперрольові установки, психосексуальні відхилення), які виступають основою для формування протиправної поведінки. У такому суспільстві, яке переживає зміни з точки зору практики та обговорення гендерної рівності та прав людини, життєво важливо виховувати толерантність та повагу до відмінностей, не перетворюючись на деструктивні моделі поведінки.

Феноменологічний підхід дозволяє прийняти всілякі відхилення від норми, поєднані з унікальною історією особистісного розвитку індивіда. Він визнає, що для кожної протиправної поведінки існує особистісний досвід, виправлення якого вимагає індивідуалізованого підходу. Це узгоджується з парадигмою людиноцентричної психології, яка в цифрову епоху є особливо актуальною завдяки технологіям, що сприяють використанню персоналізованих діагностичних методів та психологічної підтримки.

В. Д. Менделевич інтерпретував протиправну поведінку через особливості контакту суб'єкта зі світом, визначивши таким чином низку способів: протидія реальності, патологічна конфронтація, втеча, незнання та адаптація. Сила протидії світу панує в злочинних або делінквентних діях, коли підліток, наприклад, намагається впливати на гірше сприймане оточення бандитськими методами. Патологічна конфронтація пов'язана з психопатологічними розладами, які зображують суспільство як вороже. Відрив від реальності найчастіше проявляється в адиктивній або віктимній поведінці, а ігнорування – в байдужості до норм і цінностей.

Коли Христюк класифікує різні форми протиправної поведінки, він [17, с. 100] посилається на три основні категорії:

1. Антисоціальна поведінка – це дії, які є безпосередньо протиправними, оскільки не відповідають закону та громадському порядку (дрібні правопорушення, хуліганство, вандалізм).

2. Асоціальна поведінка – морально-етичні відхилення від норм, що руйнують міжособистісні стосунки (сексуальні відхилення, агресія, проституція, жебрацтво).

3. Саморуйнівна поведінка – прояви, що руйнують життя та здоров'я особистості та мають саморуйнівний характер (самогубство, залежності, екстремальні та фанатичні форми діяльності).

Таким чином, психологія трактує протиправну поведінку як схему складної системи дій, які суперечать соціальним нормам і які демонструють внутрішню неадаптованість персонажів, їхні проблеми самоконтролю та гармонізації психічних процесів. Як правило, у період статевого дозрівання проявами протиправної поведінки є непокоря дорослим, агресивність, обманливість та схильність до конфліктів, які можуть бути як ситуативними, так і постійними.

Одним із найвизначніших факторів, що спонукають неповнолітніх до скоєння злочинів, є різноманітність згаданих причин. До них належать психічні індивідуальні особливості людини, стиль виховання в сім'ї, соціально-економічні умови, залежність від цифрових пристроїв та наявність негативних моделей поведінки в Інтернеті. Така різноманітність детермінант також свідчить про те, що протиправна поведінка не є одноразовим явищем, а формується під сукупним впливом багатьох.

Психологія в цифрову епоху, де особистість все ще стоїть на першому місці, отримує завдання розробити методи профілактики та корекції, які б відповідали різним віковим та гендерним групам, а також враховували вплив цифрового середовища, в якому сучасний підліток здійснює свій розвиток та соціалізацію.

Ми послідовно здійснили кілька кроків для планування емпіричного дослідження психологічної схильності підлітків до протиправної поведінки в контексті антропоцентричного виміру сучасної психологічної науки [18]. Першим нашим кроком був огляд публікацій на тему схильності підлітків до девіантної та делінквентної поведінки, що дозволило нам обґрунтувати основні цілі дослідження, а саме:

1. Виявлення груп підлітків, які вирізняються критерієм психологічної схильності до різних видів протиправної поведінки (групи «підвищеної уваги»).

2. Дослідження різних психологічних характеристик підлітків, які ідентифіковані як схильні до протиправної поведінки (потребно-мотиваційна сфера, рівень самосвідомості, рефлексивність тощо).

3. За допомогою кореляційного аналізу виявлення взаємозв'язків, що існують між досліджуваними змінними.

4. Створення методологічних рекомендацій для ситуації, коли існує ризик психологічної схильності підлітків до протиправної поведінки.

Емпіричне дослідження проводилося у три етапи: підготовчий, діагностичний та інтерпретаційний.

Підготовчий етап полягав у розробці чіткого плану дослідження: виборі репрезентативної вибірки, розробці діагностичного комплексу та визначенні статистичних процедур для обробки даних. Для формування вибірки було використано стратометричний підхід, який дозволяє включити респондентів різної статі, віку та соціальних верств. У нашому випадку ми дослідили 50 підлітків віком 13–14 років (як хлопців, так і дівчат), учнів гімназій та ліцеїв, які перебувають у періоді пубертатної кризи.

Діагностичний етап охоплював використання психодіагностичних методів для виявлення особливостей потребно-мотиваційної сфери, рівня саморегуляції та рефлексивності, а також схильності до ризикованої та девіантної поведінки. Діагностика також була підкріплена елементами освітньої роботи, індивідуальними бесідами та залученням підлітків до конструктивної поведінки.

Етап інтерпретації полягав у обробці результатів за допомогою математичного та статистичного інструментарію (кореляційний аналіз був спеціально використаний для визначення зв'язків психологічних характеристик зі схильністю до протиправної діяльності). Отримані результати лягли в основу розробки методичних рекомендацій, спрямованих на зниження ризику формування деструктивних моделей поведінки у підлітків.

У дослідженні використовувався принцип психологічної схильності до соціально-психологічних явищ, які призводять до підвищеного ризику девіантної поведінки. Проте, основна увага все ж таки зосереджена на профілактиці: підліток може не перебувати в поганій ситуації, але якщо існує потенційна схильність, його слід помістити в групу підвищеної уваги для моніторингу та підтримки його особистісного розвитку.

Було послідовно здійснено кілька кроків для планування емпіричного дослідження психологічної схильності підлітків до протиправної поведінки в контексті антропоцентричного виміру сучасної психологічної науки. Першим нашим кроком був огляд публікацій на тему схильності підлітків до девіантної та делінквентної поведінки, що дозволило нам обґрунтувати основні цілі дослідження, а саме:

1. Виявлення груп підлітків, які вирізняються критерієм психологічної схильності до різних видів протиправної поведінки (групи «підвищеної уваги»).

2. Дослідження різних психологічних характеристик підлітків, які ідентифіковані як схильні до протиправної поведінки (потребно-мотиваційна сфера, рівень самосвідомості, рефлексивність тощо).

3. За допомогою кореляційного аналізу виявлення взаємозв'язків, що існують між досліджуваними змінними.

4. Створення методологічних рекомендацій для ситуації, коли існує ризик психологічної схильності підлітків до протиправної поведінки.

Емпіричне дослідження проводилося у три етапи: підготовчий, діагностичний та інтерпретаційний.

Підготовчий етап полягав у розробці чіткого плану дослідження: виборі репрезентативної вибірки, розробці діагностичного комплексу та визначенні статистичних процедур для обробки даних. Для формування вибірки було використано стратометричний підхід, який дозволяє включити респондентів різної статі, віку та соціальних верств. У нашому випадку ми дослідили 50 підлітків віком 13–14 років (як хлопців, так і дівчат), учнів гімназій та ліцеїв, які перебувають у періоді пубертатної кризи.

Діагностичний етап охоплював використання психодіагностичних методів для виявлення особливостей потребно-мотиваційної сфери, рівня саморегуляції та рефлексивності, а також схильності до ризикованої та девіантної поведінки. Діагностика також була підкріплена елементами освітньої роботи, індивідуальними бесідами та залученням підлітків до конструктивної поведінки.

Етап інтерпретації полягав у обробці результатів за допомогою математичного та статистичного інструментарію (кореляційний аналіз був спеціально використаний для визначення зв'язків психологічних характеристик зі схильністю до протиправної діяльності). Отримані результати лягли в основу розробки методичних рекомендацій, спрямованих на зниження ризику формування деструктивних моделей поведінки у підлітків.

У дослідженні використовувався принцип психологічної схильності до соціально-психологічних явищ, які призводять до підвищеного ризику девіантної поведінки. Проте, основна увага була зосереджена на профілактиці: підліток може не перебувати в поганій ситуації, але якщо існує потенційна схильність, його слід помістити в групу підвищеної уваги для моніторингу та підтримки його особистісного розвитку.

На етапі збору емпіричних даних та після випробування було використано постдіагностичне інтерв'ю, яке дозволило уточнити висновки на основі результатів опитування та поглибити особистісні характеристики підлітків.

До досліджень також залучали батьків та підлітків до консультативної діяльності, оскільки була значна кількість звернень

батьків за психологічним консультуванням. Це дозволило розширити практичний вимір дослідження та підвищити його прикладну цінність.

Основним засобом дослідження був психодіагностичний метод, який був реалізований на основі класичних принципів сучасної психодіагностики, а саме:

Принцип наукової валідності: застосовані методи відповідали вимогам валідності та надійності. Методологічний комплекс дослідження відповідав критеріям внутрішньої, зовнішньої та емпіричної валідності та був спрямований на вивчення психологічних характеристик підлітків, схильних до протиправної поведінки.

Принцип ненанесення шкоди: було передбачено, що результати психодіагностики не призначені для використання у спосіб, який може завдати шкоди респондентам.

Принцип об'єктивності: висновки були отримані на основі використаних емпіричних результатів, були науково обґрунтованими та чітко відповідали даним дослідження.

Принцип ефективності рекомендацій: відповідно до Кодексу етики психолога, не було надано жодних рекомендацій для підлітків та їхніх батьків, які не мали реальної практичної користі.

Принцип комплексності діагностики: поєднання різних методів, спрямованих на одну й ту саму категорію психічних явищ, забезпечувало не лише валідність та достовірність результатів, але й адекватність висновків.

Для досягнення цілей дослідження методи були обрані за такими критеріями:

1. Використання в повсякденній практиці психологічної діагностики як основного методу;
2. Відповідність сучасним вимогам вітчизняної психометрії;
3. Економічна ефективність (можливість проведення діагностики у відносно короткий термін);
4. Можливість використання методів як для якісного, так і для кількісного аналізу;
5. Практична значущість отриманих даних для психодіагностики, профілактичної та корекційної роботи з підлітками.

У рамках діагностики для всіх підлітків, які були об'єктами дослідження, були впроваджені аналогічні, єдині критерії. Інструкції надавались у письмовій формі та без додаткових коментарів; тест проводився в тих самих умовах (класи), після уроків. Щоб мінімізувати вплив інших факторів, ми разом зі шкільними психологами, які збирали первинні дані, контролювали та усували фактори перевтоми, перезбудження та емоційної нестабільності підлітків. Також було важливо дотримуватися принципів етики та конфіденційності, які відповідають положенням Кодексу етики психологів України (2017) та рекомендаціям Європейської федерації психологічних асоціацій (EFPA, 2021).

Кількісний аналіз був представлений кореляційним аналізом, спрямованим на кластеризацію досліджуваних рис особистості. Кореляційні та інші математико-статистичні процедури були розроблені як початкова обробка «сирих» балів результатів тестування та подальша трансформація цих внутрішньогрупових стандартизованих показників, що дозволило проводити міжособистісне порівняння. Для обробки даних використовувалися сучасні статистичні пакети (SPSS, Statistica, JASP), що сприяло точності аналізу та можливості багатофакторної обробки результатів.

Методи якісного аналізу включали:

1. Поділ підлітків на різні групи відповідно до виду психологічних ризиків;
2. Розшифровку психологічного аспекту характеристик підлітків, яких відносили до «груп підвищеної уваги».

На інтерпретаційному етапі дослідники заглиблювалися та аналізували емпіричні дані, зібрані на різних рівнях, розглядали ці дані у світлі результатів, отриманих за допомогою інших психодіагностичних методів, та робили узагальнення. Важливою особливістю цього етапу було використання змішаних методів дослідження (мікс-методи), що поєднують кількісні та якісні підходи, що дозволило глибше зрозуміти психологічні схильності підлітків.

Реалізація дослідницьких завдань вимагала системи методів, таких як:

- теоретичні – системно-структурні, структурно-функціональні, порівняльно-порівняльні;
- емпіричні – спостереження, бесіда, психодіагностичні методи; статистичний - кореляційний аналіз, методи факторного аналізу, критерії достовірності відмінностей (t-критерій Стюдента, χ^2).

Системно-структурний метод (В. М. Юрченко та ін.) [18, с. 4] описував особистість підлітка як один із проявів захворювань, при яких змінена функція кожного елемента. Особливий акцент робився на вивченні підліткового етапу розвитку, де головною ознакою є нерівномірність психічних процесів.

Структурно-функціональний метод (Т. Парсонс) [19, с. 185] визначив взаємодії між різними частинами особистості підлітків та функціями, які вони виконували, що призвело до того, що корекційно-розвивальні програми пройшли етап планування.

Для обох цілей було використано порівняльний метод, звернувшись до наукових джерел та проаналізувавши емпіричні результати. Його застосування дозволило нам порівняти отримані дані з результатами українських та зарубіжних досліджень, зокрема з найновішими публікаціями в галузі профілактики девіантної поведінки (ЮНІСЕФ, ВООЗ, Американська психологічна асоціація) [20, с. 327-334].

Під час збору емпіричних даних також проводилися постдіагностичні інтерв'ю для з'ясування результатів тестування та заохочення підлітків до позитивних форм поведінки. Крім того, було проведено консультації з батьками та вчителями, що відповідало сучасному міждисциплінарному підходу в підлітковій психології.

Психодіагностичні принципи, що лягли в основу дослідження:

- наукова та психометрична валідність методик;
- відповідність принципу ненанесення шкоди;
- об'єктивність висновків;
- всебічність та інтеграція різних методів;
- практична ефективність рекомендацій.

Комплекс емпіричних методів складався з:

– анкети для діагностики схильності до девіантної поведінки (використовувалися адаптовані в Україні методики, зокрема Шкала девіантності А. Орлової та методика «Схильність до девіантної поведінки» А. Орехової);

– методи дослідження мотиваційної сфери (тест «Ціннісні орієнтації» М. Рокеч);

– анкети для вивчення рівня рефлексивності (методика А.В. Карпова);

– методи експертної оцінки соціалізації підлітків (вчителями та батьками).

Такі заходи забезпечили не лише всебічність дослідження та можливість створення практичних рекомендацій щодо зниження ризиків, прихованих у протиправній поведінці підлітків, але й інтеграцію результатів у програми психологічної профілактики та цифрової психопрофілактики.

Окремою особливістю була методика експертної оцінки соціалізації підлітків, яка передбачала участь педагогів та батьків у характеристиці поведінки дітей. Їм було доручено провести диференційовану оцінку дисциплінованості підлітків та віднести їх до відповідної категорії згідно з протоколом (табл. 1).

Таблиця 1

Протокол експертної оцінки дисциплінованості підлітків

Прізвище, ім'я учня	Справді дисципліновані	Зовні дисципліновані (формальна слухняність)	Недостатньо виховані	Систематично недисципліновані
---/---	1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4 ☐ 5 ☐	1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4 ☐ 5 ☐	1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4 ☐ 5 ☐ ☐	1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4 ☐ 5 ☐

Джерело: власна розробка

Для кожного учня поставляли оцінку за шкалою від 1 (повністю не відповідає категорії) до 5 (повністю відповідає категорії). Учень може отримати оцінки за кількома категоріями одночасно.

Одним із результатів використання ПДО А. Є. Лічко [13] для психодіагностики стало виявлення двох груп підлітків, які потребують особливої уваги.

Першу групу склали підлітки з вираженими психологічними схильностями:

- дезадаптація – 5 осіб (10%);
- алкоголізм – 9 осіб (18%);
- депресивні стани – 3 особи (6%);
- зловживання психоактивними речовинами – 4 особи (8%);
- суїцидальна поведінка – 11 осіб (11%).

У другій групі були підлітки з різними психологічними схильностями, які являли собою суміш різних зон ризику:

- алкоголізм та делінквентна поведінка – 7 осіб (14%);
- алкоголізм та суїцидальна поведінка – 3 особи (6%);
- делінквентна поведінка та дезадаптація – 2 особи (4%);
- депресія та алкоголізм – 1 особа (2%);
- депресія та зловживання психоактивними речовинами – 2 особи (4%);
- депресія та суїцидальна поведінка – 6 осіб (12%);
- психоактивні речовини та алкоголізм – 14 осіб (28%);
- психоактивні речовини та суїцидальна поведінка – 2 особи (4%);
- суїцидальна та делінквентна поведінка – 2 особи (4%);
- суїцидальна, делінквентна поведінка та алкоголізм – 1 особа (2%);
- депресія, делінквентна поведінка та алкоголізм – 3 особи (6%);
- депресія, суїцидальна та делінквентна поведінка – 1 особа (2%);
- психоактивні речовини, алкоголізм та суїцидальна поведінка – 4 особи (8%);
- депресія, суїцидальна, делінквентна поведінка та алкоголізм – 3 особи (6%).

Змішаний склад виявився найбільш проблематичним, оскільки взаємодія кількох факторів ризику значною мірою визначала ймовірність виникнення стійких девіантних та протиправних форм поведінки. Це підтверджують сучасні дослідження Європейського товариства вивчення розладів поведінки підлітків (2022), які стверджують, що багатофакторні ризики збільшують небезпеку соціальної дезадаптації у 2,5–3 рази.

Особливості змін особистості підлітків, психологічно схильних до протиправної поведінки.

Для емпіричного підтвердження того, які саме характеристики особистості підлітків будуть схильними до протиправної поведінки, ми використали комплекс психодіагностичних процедур: метод експертних оцінок «Малюнок неіснуючої тварини», анкету А. Басса - А. Даркі, методику вивчення соціально-психологічної адаптації К. Роджерса - Р. Даймонда.

Після серії тренінгів ми залучили вчителів (експертів) для спостереження за змінами в поведінці 50 підлітків. Ми розподілили їх наступним чином:

Експериментальна група – 27 осіб (54%), які брали участь у тренінгах;

Контрольна група – 23 особи (46%), які мали проблеми з поведінкою, але не були включені до програми.

Результати оцінювання такі:

– «поведінка погіршилася» – лише 2 випадки в контрольній групі;

– «не змінилася» – більшість з 14 підлітків (28%) у контрольній групі та 7 підлітків (14%) в експериментальній групі;

– «незначне покращення» – у 6 підлітків (12%) контрольної групи та 12 підлітків (24%) експериментальної групи;

– «значне покращення» – у 1 підлітка (2%) контрольної групи та 8 підлітків (16%) експериментальної групи.

Отримані нами бали підтверджують ефективність запропонованих тренінгів. На такі результати також вказують новітні дослідження в Німеччині та Польщі (2021–2023), де програми профілактики девіантної поведінки продемонстрували зниження випадків агресії та деструктивної діяльності серед підлітків на 20–30%.

Дані порівняльної діагностики агресивності здійснювали за методикою А. Басса – А. Даркі, результати досліджень наведено в таблиці 2.

Таблиця 2.

Результати змін проявів агресивності підлітків до та після корекційних робіт за методикою А. Басса – А. Даркі (у %, N = 27)

Етап дослідження	Шкала методу							
	1	2	3	4	5	6	7	8
До тренінгу	73	24	46	78	24	46	71	38
Після тренінгу	46*	30	32	42***	24	38	62	44

Примітка:

1 – фізична агресія; 2 – непряма агресія; 3 – роздратування; 4 – негативізм; 5 – образа; 6 – підозра; 7 – вербальна агресія; 8 – почуття провини.

*Відмінності між рівнем фізичної агресії до та після тренування є статистично значущими ($p < 0,05$).

**Відмінності між рівнем негативізму до та після тренінгу є статистично значущими ($p < 0,01$).

Згідно з дослідженням, результати показують, що систематична корекційно-розвивальна робота з підлітками, психологічно схильними до протиправної поведінки, є значним фактором зниження рівня фізичної агресії та негативізму, а також підвищення соціально-психологічної адаптації. Однак за підлітками зі змішаними формами схильності слід спостерігати дуже ретельно, оскільки саме вони спричиняють найбільші проблеми особистісного та соціального розвитку і, таким чином, становлять найбільший ризик.

Після ретельного вивчення Таблиці 2 стає очевидним, що розроблена навчальна програма була досить ефективною у виправній роботі з підлітками-правопорушниками: підлітки, які брали участь у навчанні, продемонстрували зниження рівня агресивності та покращення поведінкових проявів, що підтверджується експертними оцінками.

Досягнуті результати демонструють чітку тенденцію до зниження різних видів агресивної поведінки:

1. Фізична агресія стала меншою мірою основним джерелом поведінки та значно знизилася (з 73% до 46%), що свідчить про успішність програми у розвитку більш конструктивних способів вирішення конфліктів. Водночас, перші зареєстровані показники вербальної агресії знизилися менш суттєво (з 71% до 62%), що можна пояснити відносною «соціальною прийнятністю» вербальних проявів агресії в підлітковому середовищі, де сарказм, іронія та грубі слова часто сприймаються як дозволені.

2. Найбільш помітні зміни зараз спостерігаються за шкалою негативізму (з 78% до 42%). Ймовірно, це головним чином свідчить про перехід молоді від суворої та бунтівної поведінки до більш гнучкої та адаптивної, що можливо завдяки залученню механізмів рефлексії під час уроку.

3. Шкала провини зафіксувала незначне збільшення показників (з 38% до 44%). Можна інтерпретувати, що підлітки поступово формують здатність до самосвідомості, визнання помилок та взяття на себе відповідальності, що є важливим моментом особистісного зростання.

Зміни за шкалами «роздратування», «підозри» та «образи» від динаміки експерименту були незначними. Ці емоційні реакції,

ймовірно, сильно залежать від поточних факторів навколишнього середовища та життєвих ситуацій. Більше того, під час заняття відбувалося поступове культивування навичок емоційної усвідомленості та майбутніх можливостей перетворення агресивних реакцій на більш конструктивні за допомогою емоційного аналізу.

Таким чином інформація зважена, щоб показати, що навчальна програма є фактором, що сприяє зниженню рівня деструктивної агресії та частковому розвитку саморегуляції у підлітків. Водночас, слід враховувати, що результати ситуативні, що залежать не лише від виправної роботи, а й від соціального контексту підлітків (сім'ї, школи, середовища). Саме тому необхідні довгострокові та систематичні профілактичні програми, спрямовані на підтримку позитивних змін.

Дійсно, агресивність як риса особистості не зникає, а навпаки, трансформується з віком у більш соціально прийнятні форми: спортивне змагання, гумор, саркастичні зауваження або діяльність, пов'язана з ризиком. Роль психологічної підтримки полягає у створенні умов для вибору підлітками цих конструктивних способів зняття внутрішньої напруги.

Крім того, існує ризик «симуляції виправлення», коли деякі підлітки спеціально вдають «позитивність», щоб справити враження на психолога або позбутися контролю дорослих (вчителів, батьків, правоохоронців). Отже, серед обов'язків психолога є непряме підкріплення правильних моделей поведінки через схвалення другорядних, але значущих для підлітків (гумор, стиль, креативність), що, тією мірою, якою це робиться, дозволяє досягти позитивного ефекту без використання прямого тиску.

Оскільки було встановлено, що дезадаптивна поведінка підлітків супроводжується не лише агресивністю, але й низьким рівнем соціально-психологічної адаптації, було проведено додаткове дослідження за допомогою методу К. Роджерса - М. Даймонда. Результати дослідження дозволили нам виділити три групи підлітків, а саме:

1. Ті, хто має сильно розвинені реляційні здібності – 50% в експериментальній групі, а також 45% у контрольній групі. Підлітки, що належать до такої групи, зазвичай володіють навичками самоконтролю та прийняття рішень, що дозволяє їм діяти самостійно.

2. Ті, хто характеризується середнім рівнем реляційних здібностей – 45% в експериментальній групі та 52% у контрольній групі. Вони мають деякі міжособистісні труднощі, проте мають здатність до співпраці та беруть на себе роль іншого.

3. Ті, хто має найнижчий рівень соціальних навичок – 6% у кожній групі. Ці підлітки демонструють таку поведінку, яку можна

інтерпретувати як високий рівень емоційної напруги, брак впевненості в собі та знижену соціальну адаптивність.

Отже, можна сказати, що в експериментальній групі спостерігалось підвищення рівня самоприйняття та емоційного комфорту, що свідчить про ефективність запропонованої навчальної програми. На цьому етапі дослідження показники адаптації в усіх підлітків перебувають у схожому діапазоні, і суттєвих відмінностей між рівнем адаптованості учасників експериментальної та контрольної груп не виявлено.

Аналіз даних за методом К. Роджерса – М. Даймонда (рис. 1) показав, що рівень самоприйняття (0,79) та інтернальності (0,75) у підлітків контрольної групи був досить значним.

Це свідчить про те, що у підлітків розвинена здатність приймати наслідки власних дій та рішень, що особливо важливо в контексті антропоцентричної парадигми, де визнання автономії та суб'єктивності особистості є ключовим.

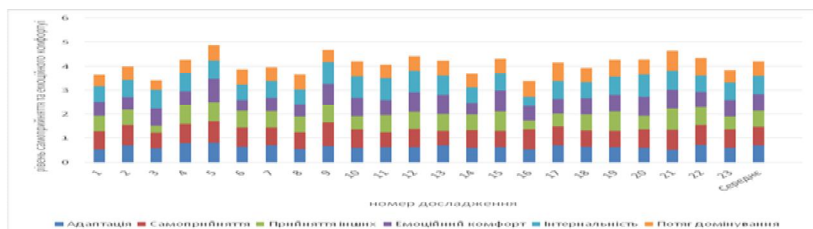

Рис.1.Результати оцінки адаптаційних показників підлітків контрольної групи за методикою К. Роджерса – М. Даймонд

Рис.2.Результати оцінки адаптаційних показників підлітків експериментальної групи за методикою К. Роджерса – М. Даймонд

Тим часом результати, що стосуються адаптації (0,70), прийняття інших (0,65), емоційного комфорту (0,70) та схильності до домінування (0,62), були нижчими. Це свідчить про те, що підлітки проявляють загальні навички адаптації до соціального середовища, але все ще потребують додаткових ресурсів для встановлення

гармонійних міжособистісних стосунків, конструктивної взаємодії та зниження внутрішньої емоційної напруги.

Такий рівень самоприйняття свідчить про те, що підлітки вже досить активно формують власну особистість у підлітковому віці, що відповідає концепціям сучасної психологічної науки, яка в цифрову епоху ставить на перше місце розвиток індивідуальної унікальності та цифрової ідентичності.

Висока інтернальність є ознакою потенціалу саморегуляції та відповідального ставлення до власних дій, що відповідає принципам антропоцентричного виміру – розглядати людину як активного творця власного життєвого сценарію.

Нижчі показники прийняття інших та емоційного комфорту відображають нову проблему, яку ставить цифрова епоха: той факт, що, незважаючи на більше можливостей спілкування, підлітки все ще стикаються з викликом встановлення прямих контактів з іншими людьми та підтримки психологічної рівноваги в умовах інформаційного перевантаження.

Таким чином, дані підтверджують необхідність комбінованої психодіагностичної, профілактичної та корекційної програми, спрямованої на розвиток емоційної компетентності, цифрової культури та навичок взаємодії. Це дає змогу впровадити людиноцентричний підхід у практиці психологічної підтримки підлітків у цифрову епоху, таким чином забезпечується баланс між самореалізацією особистості та її гармонійною інтеграцією в соціальне середовище.

1. Рівень цифрової адаптивності

Згідно з дослідженням, самоприйняття та самоінтерналізація у підлітка, який виховувався, сприятимуть кращій цифровій адаптації. Було виявлено сильне психологічне ядро, звідси й кореляцію з вмілим використанням технологій у навчанні та спілкуванні.

2. Соціальна інтеграція в цифрову епоху

Толерантність була визначена як основний предиктор готовності підлітка до позитивної участі в онлайн-спільнотах. Ті, хто має підвищений рівень емпатії та є соціально більш відкритими, швидше адаптуються до онлайн-спілкування, а також зменшують ймовірність деструктивної поведінки в мережі.

3. Емоційний комфорт та цифрові ризики

Дослідження показало, що підлітки з низьким емоційним комфортом частіше стикаються з такими ситуаціями, як кібербулінг, інформаційне перевантаження або відчуття, що їхній особистий простір порушується в цифровому світі. Це свідчить про необхідність створення цифрової психологічної безпеки.

4. Домінування та самопрезентація онлайн

Дані вказували на те, що потреба у владі може бути перетворена на спосіб отримання контролю над спілкуванням у цифровому світі. Молоді люди з найвищим індексом домінування, таким чином, більш активні в онлайн-спілкуванні, особливо доступні через послідовне виконання ролі лідера групи або започаткування дебатів.

5. Формування людиноцентричної парадигми

Дані дослідження свідчать про те, що практика в психологічних сферах, що стосуються особистості, не повинна обмежуватися традиційними параметрами розвитку підлітка, а також повинна враховувати технології як частину його соціалізації. Зокрема, ті підлітки, які мали хороший баланс між особистим спілкуванням та онлайн-спілкуванням, були найбільш адаптованими.

У дослідженні розглянуто психологічний профіль підлітків, яких диференціювали за схильністю до різних протиправних дій. У дослідженні було виділено дві категорії: експериментальну групу (підлітки, які активували потребу в протиправній поведінці більше одного разу, $N = 23$) та контрольну групу (підлітки з низьким рівнем схильності до протиправної поведінки, $N = 27$). Схильність досліджуваних до протиправних речей визначалася за допомогою комплексу психологічних ознак, що включали потребно-мотиваційну сферу, рівень самосвідомості, рефлексивність та інші когнітивно-емоційні параметри.

Психосоціальні характеристики груп.

Потребно-мотиваційна сфера: підлітки з експериментальної групи виявилися значно активнішими на мотиваційному рівні щодо задоволення імпульсивних та ризикованих потреб ($M = 7,82$; $SD = 1,14$) порівняно з контрольною групою ($M = 5,41$; $SD = 1,03$), $p < 0,01$.

Рівень самосвідомості: у контрольній групі рівень самосвідомості та система внутрішньої регуляції були на вищому рівні ($M = 6,98$; $SD = 0,92$), ніж у групі з високою схильністю до протиправної поведінки ($M = 4,76$; $SD = 1,05$), $p < 0,01$.

Рефлексивність: експериментальна група була менш рефлексивною, тобто здатність бути самокритичною під час аналізу власних дій та їх результатів була нижчою ($M = 4,32$; $SD = 1,21$), тоді як у контрольній групі цей показник був значно вищим ($M = 6,47$; $SD = 0,88$), $p < 0,01$.

Соціально-психологічна адаптація: підлітки, які значною мірою схильні до протиправної поведінки, демонстрували схильність до участі в ризикованій соціальній поведінці та водночас мали нижчу здатність до конструктивної взаємодії з однолітками та дорослими.

Учасники експериментальної групи були більш схильні розповідати про випадки імпульсивної та антисоціальної поведінки у своєму повсякденному житті (56% проти 18% у контрольній групі). У дослідженні пункти «Потребно-мотиваційна сфера» та «Рівень

самосвідомості» вимірювалися за психодіагностичними методиками з 10-бальною шкалою. Крім того, було виявлено значний зв'язок між низькою самосвідомістю та кількістю ризикованих моделей поведінки ($r = -0,61$, $p < 0,01$), а також між низькою рефлексивністю та схильністю порушувати правила шляхом експериментування ($r = -0,57$, $p < 0,01$) (табл. 3).

Таблиця 3

Порівняння психологічних показників підлітків у експериментальній та контрольній групі

Показник	Експериментальна група (N = 27)	Контрольна група (N = 23)	p-значення
Потребно-мотиваційна сфера (M $\pm$ SD)	7,82 $\pm$ 1,14	5,41 $\pm$ 1,03	< 0,01
Рівень самосвідомості (M $\pm$ SD)	4,76 $\pm$ 1,05	6,98 $\pm$ 0,92	< 0,01
Рефлексивність (M $\pm$ SD)	4,32 $\pm$ 1,21	6,47 $\pm$ 0,88	< 0,01
Соціально-психологічна адаптація (M $\pm$ SD)	3,98 $\pm$ 1,18	6,12 $\pm$ 0,95	< 0,01
Частота ризикованих дій (%)	56%	18%	< 0,01

Примітки:

- M – медіана; SD – стандартне відхилення.
- Показники соціально-психологічної адаптації враховують здатність до конструктивної взаємодії з однолітками та дорослими.
- p-значення визначено за допомогою t-тесту для незалежних вибірок.

Дослідження зосереджувалися на різноманітних ризикованих моделях поведінки серед молоді як в онлайн, так і в офлайн-середовищі, включаючи сексуальне хижацтво в Інтернеті, самоушкодження та інші ризиковані моделі поведінки. Деякі дослідження вивчали вплив соціальних мереж на схильність молоді до ризикованої поведінки та на їхнє психічне здоров'я. Однак більшість цих досліджень зосереджувалися на конкретних типах ризикованого досвіду або конкретному онлайн-контенті, не надаючи цілісного розуміння того, як різні форми ризику взаємодіють в офлайн- та онлайн-контекстах. Крім того, багато досліджень онлайн-безпеки

спіралися переважно на самозвіти молоді, що, згідно з літературою, може бути схильне до потенційної упередженості спогадів.

У зв'язку з цим, у другому дослідженні ми прагнули покращити наше розуміння досвіду молоді щодо ризикованої поведінки в обох контекстах, поєднуючи їхні самозвіти з фактичними даними про явні випадки ризику. Це дозволяє отримати точнішу картину ризиків та допомагає розробити стратегії для покращення безпеки молоді онлайн та офлайн.

Метою цього дослідження було зібрати самозвіти підлітків (віком 13–17 років) з використанням перевірених психологічних конструктів, що оцінюють частоту ризикованої поведінки: поведінкові анкети, заяви про самоушкодження, віктимізація та кібербулінг, а також небажані сексуальні домагання та секстинг.

Учасників також попросили надати власні дані Instagram для самооцінки ризиків у приватних розмовах. Типи ризиків включали сексуальні домагання, небажані сексуальні повідомлення, оголеність, мову ворожнечі та погрози насильством, продаж або просування незаконної діяльності, цифрове самоушкодження та спам. Рейтинги серйозності ризику (високий, середній, низький). Instagram був обраний як одна з найпопулярніших платформ серед молоді, де найпоширеніші ризики виникають у приватних просторах [32].

Аналіз виявив п'ять унікальних профілів молоді:

1. Низький ризик (51% учасників);
2. Середній ризик (29%);
3. Збільшений секстинг (8%);
4. Збільшений самоушкодження (8%);
5. Високий ризик скоєння злочинів (4%).

Самоповідомлення учасників про онлайн- та офлайн-ризиків загалом добре узгоджувалися з їхньою активністю в соціальних мережах. Молодь із профілем «Низький ризик» повідомила про мінімальний ризикований досвід, але зазначила спам-повідомлення та інформацію про самоушкодження, надану іншими користувачами. Профіль «Середній ризик» характеризувався середнім рівнем ризикованого досвіду, переважно у формі домагань та образливих коментарів.

Учасники профілю «Збільшений секстинг» повідомили про найбільшу кількість секстингу та часті запити на особисті зустрічі під час приватних сексуальних розмов. Профіль «Високий рівень самоушкодження» мав найвищий рівень суїцидальної поведінки офлайн, але їхні ризиковані онлайн-розмови не включали цифрового контенту про самоушкодження; Натомість вони вступали в сексуально ризиковані розмови з незнайомцями, включаючи стосунки з «цукровими татусями». Молодь із профілю «Високий ризик» повідомляла про найвищий рівень онлайн-домагань та офлайн-конфліктів, а також про участь у незаконній онлайн-діяльності.

Зіставлення результатів з даними соціальних мереж підтвердило їхню обґрунтованість. Це свідчить про те, що обмеження попередніх досліджень, заснованих виключно на самозвітах, не завжди застосовуються в усіх контекстах. Дослідження також підкреслює важливість поєднання самозвітів з даними соціальних мереж для точніше виявлення нюансів ризикованої поведінки. Такі підходи можна використовувати для розробки ефективніших стратегій моніторингу та профілактики ризиків серед молоді. (табл. 4).

Таблиця 4

Середні значення для профілів молоді різних типів ризику

№	Категорія ризику	Низький ризик (51%)	Середній ризик (29%)	Збільшення секстингу (8%)	Збільшення самоушкодження (8%)	Високий ризик (4%)
1.	Небажані ризики сексуального насильства в Інтернеті	1.0	2.0	2.8	2.2	3.2
2.	Небажані онлайн-домагання	0.8	1.8	1.5	2.0	2.8
3.	Міжособистісний секстинг	0.5	1.0	3.0	1.0	2.5
4.	Онлайн-домагання	0.2	0.5	0.7	0.5	2.8
5.	Самоушкодження офлайн	0,3	0,8	0,5	2,8	1,5
6.	Ризикована поведінка офлайн	0,4	1,2	1,0	1,5	2,0

Примітки:

* Значення є приблизними, розрахованими на основі радарної діаграми.

* Показує рівень ризику від 0 (без ризику) до 3,5 (найвищий ризик).

* Числа в дужках вказують на частку учасників у відповідному профілі ризику.

Дослідження підтвердило, що підлітки з вираженою психологічною схильністю до протиправної поведінки, серед інших психоемоційних параметрів, суттєво відрізняються від контрольної групи. Виявлені відмінності свідчать про включення потребностно-мотиваційної сфери, рівня самосвідомості та рефлексивності до прогнозування та профілактики ризикованої поведінки. Ці висновки можуть стати основою для розробки нових людиноорієнтованих підходів до психологічного

консультування та профілактичних програм, що враховують індивідуальні особливості підлітків у цифрову епоху.

Отримані результати багато в чому свідчать про необхідність аналізу психологічних факторів, що впливають на девіантну поведінку неповнолітніх, і загалом узгоджуються з попередніми дослідженнями. З повагою, Л. П. Бутузова зазначає, що підлітки зазвичай применшують потенційну шкоду, яка може виникнути від ризикованої поведінки, що показує, що слід розвивати відповідальне ставлення до власних дій [7, с. 287]. Слова О. Ю. Булгакової та О. Я. Чебикіна, які, серед іншого, стверджують, що діти дуже мало поінформовані про небезпеки і, таким чином, не дають підстав для ризикованої поведінки в такій ситуації [3, с. 7].

Когнітивна частина «образу Я», що акцентує поведінку підлітка і характеризується І. М. Бушаєм, служить підказкою для самої поведінки та рівня соціальної адаптації, що сприймається своєю особистістю серед інших [2, с. 70]. Це також узгоджується з теорією розвитку особистості активності, на яку посилаються О. А. Блінов та Е. А. Іванов, які, серед іншого, наголошують, що особистість – це, перш за все, людина, і тому її слід характеризувати через активний процес взаємодії [4, с. 36; 5, с. 90].

Дослідження девіантних та адиктивних моделей поведінки також є важливою особливістю. Ю. А. Клейберг та О. І. Бондарчук стверджують, що девіація – це соціально-психологічне явище, переплетене з переверотом систем цінностей [5, с. 88; 11, с. 20; 12, с. 69]. Н. Ю. Максимова – ще одна дослідниця, яка поділяє цю точку зору, наголошуючи на залежності проявів залежності від загальної тенденції девіантної поведінки [12, с. 55; 14, с. 400]. Тим часом Г. Д. Золотова підкреслює внесок соціально-педагогічних заходів у проблему залежності, вказуючи на необхідність поєднання освітніх та корекційних курсів [10, с. 44].

Дослідження У. Б. Михайлишиної та Н. В. Кримін показують, що емоційні стани та усвідомлення своєї провини мають потужний вплив на поведінку неповнолітніх правопорушників [6, с. 12; 9, с. 115]. Це дозволяє розглядати емоційний елемент як ключовий фактор у процесах ресоціалізації та запобігання рецидиву.

Велика увага також повинна приділятися соціальному середовищу. Підласа І. А. вважає, що життєва ситуація та проблеми людини є основними факторами, що визначають стратегії адаптації, тоді як Шамриленко І. Г., посилаючись на вплив кримінальної субкультури, стверджує, що вона переформовує ціннісно-смыслову сферу неповнолітніх і може призвести до їх соціальної маргіналізації [15, с. 114]. Це відображає висновки Шахової Н. Є. щодо змін ціннісних орієнтацій у підлітковому віці [16, с. 330-337].

Національні та міжнародні порівняння підходів до виявлення першопричин злочинності неповнолітніх показують, що для запобігання девіантній поведінці необхідно спиратися на поєднання психологічних, педагогічних та соціальних механізмів. Звідси З. С. Мамараймова наголошує, що особливе значення слід надавати міждисциплінарним програмам, спрямованим на запобігання ризикованим моделям поведінки [20, с. 327]. Такий самий системний підхід можна знайти в моделі Ф. Фернандеса де Веласко та його колег, яка походить з функціонально-структурної теорії Парсонса та робить можливим багаторівневий аналіз соціальної взаємодії [19, с. 182].

Результати дослідження проливають більше світла на взаємодію онлайн- та офлайн-ризиків, які були об'єднані в їхніх дослідженнях. Виявлені профілі ризику показують, що люди не обмежуються лише віртуальним простором, коли потурають ризикованій поведінці, але й схильні переносити таку поведінку в реальну соціальну взаємодію. Це переконливо підтверджується групами «Підвищений секстинг» та «Високий ризик», де онлайн-зустрічі, про які йдеться, не відокремлені від офлайн-зустрічей, таким чином, вони глибоко пов'язані, і, отже, існує взаємодія в повсякденному житті цих молодих людей, що робить ідею перебування в групі ризику чотирирівневою.

Коли результати були поєднані з реальними даними соціальних мереж, виявилось, що рівень ризиків у суб'єктивних оцінках молодих людей часто недооцінюється. Тому комбіновані методи можуть виявити приховані закономірності, які залишилися б непоміченими, якби використовувалися лише традиційні анкети.

Крім того, дуже важливим також є питання класифікації ризиків, який можна використовувати як простий засіб для розробки більш цілеспрямованої програми профілактики. Зокрема, групи з високим рівнем секстингу та самоушкодження повинні бути ретельно досліджені психологами, педагогами та батьками, оскільки їхні поведінкові симптоми можуть впливати як на психічне здоров'я, так і на соціальну адаптацію в довгостроковій перспективі. У такому випадку наші результати не лише підтверджують попередні дослідження щодо впливу соціальних мереж на ризиковану поведінку молоді, але й розширюють їх, показуючи необхідність міждисциплінарного підходу до вирішення цієї проблеми. Отже, результати показали, що проблема девіантної та адиктивної поведінки серед неповнолітніх є багатогранною, і слід застосовувати поєднання психологічних, освітніх та правових заходів. Впровадження сучасних теоретичних основ та практичних втручань не лише підвищить ефективність профілактики, але й сприятиме здоровому розвитку особистості з урахуванням сучасних соціальних викликів.

Висновки. Це дослідження показало, що на сучасних підлітків значно впливають їхні цифрові практики та особисті взаємодії. Автори дослідження представляють це як профілі ризику – від низької групи до «Підвищеного секстингу» та «Високого ризику». Ці профілі, разом з іншими, показують, що інтернет-спілкування не є окремою сферою, а впливає на емоційний стан, систему цінностей та поведінкові стратегії молоді. Впровадження самозвітів з даними соціальних мереж дозволило більш достовірно оцінити картину ризикованої поведінки, вказуючи на наявність деяких прихованих тенденцій та занижених психологічних самооцінок.

Результати дослідження є як теоретично, так і практично значущими. З наукової точки зору вони доповнюють концептуальні основи психології антропоцентризму в цифрову епоху, вказуючи на необхідність перегляду підходів до аналізу соціалізації підлітків. Практично кажучи, профілювання ризикованої поведінки може стати основою для створення цільових програм психологічної підтримки, превентивних освітніх стратегій та цифрової грамотності, спрямованих на зменшення поширеності як деструктивних онлайн, так і офлайн практик.

Групам з найвищим рівнем секстингу, самоушкоджувальної поведінки, які одночасно мають високі показники в кількох сферах ризику, слід приділяти особливу увагу. Ці підлітки є найбільш вразливою групою, тому роботу з ними слід починати з інтеграції психологічної підтримки, сімейного консультування та шкільних програм щодо безпечного використання цифрового простору.

Отже, результати вказують на консультації між дисциплінарними кордонами як на більш ефективний підхід до розуміння ризикованої поведінки підлітків, проблеми, яка визнається дослідженням. Результати дослідження свідчать про необхідність використання різних методів дослідження, таких як поєднання якісних та кількісних методів, а також психології, педагогіки та цифрової безпеки, для створення комплексної системи підтримки молодого покоління. Ще одним напрямом для подальших наукових досліджень є глибоке вивчення впливу цифрової культури на розвиток особистості, моральних цінностей та звичок молоді, яка живе в суспільстві, яке ставить людину в центр екології.

Література:

1. Бутузова Л. П. Психологічні особливості особистісних ставлень підлітків до небезпеки ураження ВІЛ статевим шляхом: Автореф. дис. канд. психол. наук, Одеса, 2004. 20 с.
2. Бушай І. М. Особливості когнітивного компоненту «Я-образу» акцетуйованих підлітків. *Психологія. Збірник наукових праць*. 1999. Випуск 2 (5). С. 11-117.

3. Булгакова О. Ю., Чебикін О.Я. Особливості усвідомлення небезпечної поведінки дітьми. *Наука і освіта*. 2011. № 6. С. 5-8.
4. Блинков О. А., Іванова Є. А. Розвиток і формування особистості в діяльності. *Вісник ОНУ імені І.І.Мечникова*, 2014. Т.19. Вип 1 (31). С. 36-43.
5. Клейберг Ю. А. Психологія девіантної поведінки К.: Наукова думка, 2018.160с.
6. Грєса Н. В. Психологічні чинники усвідомлення вини неповнолітніми злочинцями: автореф. дис. на здобуття учен. ступеня канд. психол. наук: 19.00.06 / Харк. нац. ун-т внутр. Справ. Х., 2008. 20 с.
7. Підласа І. А. Життєва ситуація особистості та життєва проблема *Наукові записки Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України*. К., 2012. Випуск 22. С.282-289.
8. Фіцула М. Педагогічні проблеми профілактики правопорушень неповнолітніх. *Право України*. 2005. № 8. С. 44–46
9. Михайлишина У. Б. Особливості емоційних станів неповнолітніх з делінквентними формами поведінки: дис. ...канд. психол. наук: спец. 19.00.06 «Юридична психологія» / Михайлишина Уляна Богданівна. Харків. 2012. 219 с.
10. Золотова Г. Д. Соціально-педагогічна профілактика адиктивної поведінки неповнолітніх. Луганськ: Вид-во «ДЗ ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2016. 231 с.
11. Бондарчук О. І. Психологія девіантної поведінки: курс лекцій. К.: МАУП, 2016. 88 с.
12. Максимова Н. Ю. Психологія адиктивної поведінки: навч. посіб. К.: ВПУ «Київський ун-т», 2002. 308 с.
13. Лічко А.Є Підліткова психіатрія. К.: Медицина, 2015. 416 с.
14. Максимова Н. Ю. Психологія девіантної поведінки: навч. посібник / Н. Ю. Максимова. К.: Либідь, 2011. 520 с.
15. Шамриленко І. Г. Вплив кримінальної субкультури на особистість неповнолітніх засуджених. *Кримінальна субкультура як фактор злочинності: Кримінологічні дослідження*: Вип. 2. [Гол.ред. канд. філос. наук В.І. Поклад]. Луганськ: РВВ ЛДУВС, 2008.С. 112-117.
16. Шахова Н.Є. Динамічні характеристики ціннісно-смыслові сфери особистості. *Вісник Одеського національного університету*. Том 19. Випуск 1(31), Психологія. 2014. С.330-337.
17. Христюк О. Л. Психологія девіантної поведінки: навчально-методичний посібник. Львів: ЛьвДУВС, 2014. 192 с.
18. Юрченко М. М. Законодавець про права дитини. Історія та сучасність. *Феномен жорстокого поводження з дітьми: стан, проблеми, шляхи розв'язання. Матеріали науково-практичної конференції*. Одеса, 2004 р. Одеська облдержадміністрація. С.4-11.
19. Fernándezde Velazco F., Carpinteyro Lara E., Rodríguez Luna S. Proposal of a Model from the Perspective of Parsons Functional-Structural Theory. *Journal of Systemics, Cybernetics and Informatics*. 2021. Vol. 19, № 8. P. 182–197. URL: <https://doi.org/10.54808/jsci.19.08.182> (date of access: 13.09.2025).
20. Mamaraimova Z. S. Psychological and pedagogical activities for the prevention of deviant behavior of adolescents. *Modern scientific research in international scientific journal*. 2024. Vol. 2, № 5. P. 327–334. URL: <https://doi.org/10.5281/zenodo.11655951> (date of access: 13.09.2025).